

# LÄHISUKUKIELET KASVOTUSTEN

*Facing Finnic. Some challenges to historical and contact linguistics.* Edited by Johanna Laakso. Castrenianumin toimitteita 59. Helsinki: Finno-Ugrian Society — Department of Finno-Ugrian Studies of the University of Helsinki 2000. 234 s. ISBN 952-5150-40-2.

**F**acing Finnic on kahdentoista tutkimusartikkelin kokoelma, jonka aiheena ovat itämerensuomalaiset (ims.) kielet. Kun tarkastellaan yhteiseen kantamuotoon palautuvia sukukieliä, nousee yhdeksi keskeiseksi juoneksi kielen muuttuminen. Kaikkea artikkeleita yhdistääkin kielellisen muutoksen selittäminen sekä perinnäisten selityserusteiden uudelleen arvioiminen. Silti kukin artikkeleista liikkuu enemmän tai vähemmän omassa maailmassaan, tietyn teoria- tai perinnekehityksen piirissä (esim. etymologia, äännehistoria, typologia tai kieliopillistumisteoria), joka lukijankin olisi hyvä ennalta ainakin pääpiirteissään hallita. Uusi tutkijapolvi asettaa tässä edeltäjiensä saavutukset tiukalle koetukselle. Kirjan toinen kantava teema on ims. kielten asema ja oikeutus tutkimuskohteena niin kotoisessa kuin kansainvälisessäkin lingvistiikassa.

Teoksen tavoitteet kiteytyvät hyvin esimerkiksi BERNHARD WÄLCHLIN artikkelissa, jossa kirjoittaja osoittaa liivin kielen erityisluonteen ims. kieliperheessä suhteuttamalla sen niin uralilaiseen kuin yleiseenkin typologiseen kontekstiin.

Ims. kielten suhteutusta kielten universaaleihin ominaisuuksiin sisältää myös RHO GRÜNTALIN laaja artikkeli. Grünthal tarkastelee kriittisesti yksityisten morfologisten kielipiirteiden yleistettävyyttä luokiteltaessa kieliä tietyn typologisen tyyppin edustajiksi. Hän kannattaa näkemystä, jonka mukaan ims. kieliä ei voi kuvata minäkään yhden kielityypin edustajaksi, vaan kyse on piirrekimpuista, jotka osoittavat esimerkiksi tiettyä synteettisyyden ja toisaalta tiettyä analyttisyyden astetta.

Aiheeltaan äänne- ja muotohistoriallisia ovat JOHANNA LAAKSON ja KARL PAJUSALUN kirjoitukset. Laakso pureutuu artikkelissaan ims. kielten tutkimuksessa pitkään valtasuuntaukseksi olleeseen äännehistorialliseen selittämiseen. Hän nostaa fonologian takaa esiin morfologian, joka monella tapaa on ollut ohjaamassa ims. äännekehitystä mutta joka äännehistorioissa on usein tullut vain fragmentaarisesti esiin. Suuri on ims. äännekehityksissä ollut myös analogian vaikutus. Havaintoesimerkkeinä Laakso käyttää viron ja vatjan A-monikkaa, lyydin suffiksia *-i* (< \**-hen*) ja viron suffiksaalista *U*:ta. Karl Pajusalu käsittelee jälkitaavujen vokaalinvaihtelua *e ~ A* ims. eteläryhmän kielissä. Alkuperäisen ja odotuksenmukaisen *A*:n korvautumista *e*:llä (esim. suomen *kovempi* pro \**kovampi*) on tähän asti selitetty eri tavoin: niin kaikenkattavana foneettisena muutoksena kuin muoto-ryhmäkohtaisenakin ilmiönä. Virossa yksi selittävä tekijä ilmiöön ovat voineet olla vokaalisoinnun muutokset. Tällainen jälkitaavun väljän ja ei-väljän vokaalin vaihtelu on kuitenkin myös universaali ilmiö.

KRISTA OJUTKANKAAN artikkeli käsittelee *käsi*-sanana (taivutusmuotojen) kieliopillistumista omistuksen ilmaisimeksi. Tämä kehitys on virossa yltänyt pitemmälle kuin Suomessa. Syynä on paljolti ollut adessiivisijän merkityksen kehitys paikallissijasta yleiseksi kieliopilliseksi omistusta ilmaisevaksi sijaksi. Tämä sinänsä hyvin selkeä ja kiinnostava artikkeli vaatii lukijalta kuitenkin hyvää perehtyneisyyttä kieliopillistumisteoriaan, jotta kaikki esitetty aukeaisi loppuun asti. Nyt lukiessa herää erilaisia kysymyksiä: Esimerkiksi mikä kaikki voi-

▷

daan lukea kieliopillistumiseksi (sanan vs. sijan kieliopillistuminen)? Miten grammi määritellään? Mitä kaikkea kielioppiin lasketaan kuuluvaksi, mitä taas sanastoon tai leksikkoon? Vaikka kirjoittaja johdattaakin lukijaa kädestä pitäen, jo hieman runsaampi lähdeviitteistys olisi voinut auttaa asiaa.

Kieliopillistumisteoriaan tukeutuu myös HANNELE FORSBERG *ims. kielten potentiaalia käsittelevässä mielenkiintoisessa artikkelissaan*. *Ims. modusten merkitystenkehitysten selvittely tarjoaa hyvän testauskentän alan kansainvälisessä kirjallisuudessa esitetyille hypoteeseille ja tuloksille, eivätkä Forsbergin tutkimustulokset kaikilta osin yhteneviä näiden kanssa olekaan*. Forsbergin aihe on samalla havainnollinen esimerkki siitä, miten eriytyneitä kirjakieli ja puhekieli voivat olla ilmaisukeinoissaan ja miten kirjakieli on tähän asti voinut kahlita puhekielisen ilmiön kuvausta.

Kielen omapohjaisen muuttumisen ohella kirjan keskeistä antia on kielikontaktien osuus muutokseen. Kaksi artikkelista käsittelee nykyhetken sekaidiolekteja ja kielen parhaillaan jäljitettävää muuttumista kielikontaktien vaikutuksesta. HELKA RIIONHEIMO tarkastelee Viron inkerinsuomalaisen imperfektinmuodostusta, jossa *si*-päätteen yleistyminen selittyy viron vaikutuksella. ANNELI SARHIMAAN artikkeli käsittelee karjalais-venäläisten sekaidiolektien syntyä ja tällaisen kielenvaihtelun luonnetta. Sarhimaan lähtee liikkeelle siitä painolastista, joka kielten vaihtelutilanteen tutkimuksella on. Esimerkiksi kielenvaihtoa kesken lauseen on aiemmin pidetty rikkeenä tai puutteellisena kielenhallintana, vaikka se nykykäsityksen mukaan on ominaista kaikille kaksikielisille yhteisöille ja yksilöille. Tällaisesta vaihtelutilanteesta voi seurata yhden yhtenäisen sekakielen synty, joskin kielen ykseyden ja kahden toisistaan erotettavan kielen välillä on jatkumo. Kontaktitilanteessa olevien kielten muuttumista ja

kehitystä koskevan teorian muodostus on vielä kehittäelyvaiheessa, ja tähän prosessiin Sarhimaakin omalla tutkimuksellaan osallistuu. Tähänastista karjalantutkimusta on hänen mukaansa ohjannut suomalaisen kansallisuusaatteen mukainen ihanne vaihtelemattomasta, puhtaasta, alkuperäisestä karjalan kielestä. Kieli ei kuitenkaan ole sen paremmin nykytilanteessa kuin aiempina vuosisatoinakaan osoittautunut kovin vahvaksi karjalaisen identiteetin kannattelijaksi tai edes muovaajaksi.

Itämerensuomen vanhempia kielikontakteja käsittelee PETRI KALLIO, joka arvioi uudelleen Lauri Postin 1950-luvulla esittämän teorian, jonka mukaan suurin osa kantasuomen konsonanttijärjestelmän muutoksista on tapahtunut germaanisen kielimuodon vaikutuksesta. Kallion artikkelin voisi lukea niinkin, että hän kohta kohdalta osoittaa Postin teorian vääräksi tai vähintään kyseenalaiseksi. Näin suoraviivainen tulkinta ei nähdäkseni kuitenkaan ole tarpeen. Monissa tapauksissa Postin esittämä syy kehitykseen on nykynäkökulmasta yksi selitysvaihtoehto muiden joukossa. Kallion näkemyksen mukaan tapauksissa, joissa Posti olettaa ulkoista vaikutusta, voi usein olla kyseessä myös kantasuomen sisäinen kehitys, mitä voi tukea tieto maailman kielistä yleensä. Eikä äännevaikutuksen suuntakaan (germaanista kantasuomeen) ole aina enää kirkossa kuulutettu. Kallion tutkimus on hyvä osoitus siitä, että vaikka nykytiedon ja -menetelmien perusteella päädytäänkin toisenlaisiin tuloksiin, tutkijaedeltäjille voi silti antaa täyden kunnian. Mitään uuttahan ei lopultakaan pystytä saavuttamaan ilman vanhempien tutkimuserostumien luomaa pohjaa. Myös innovatiivisuus punnitaan aina suhteessa vanhaan.

Tässä samassa hengessä tarjoaa EINO KOPONEN tuoreen ja oivaltavan käsittelyn *ihminen*-sanasta ja sen sukukielisten varianttien etymologiasta. *Ihminen* on Kopo-

sen selityksen mukaan kahden *inen*-johdoksen sulauma: todellista ('ilmeinen') ja toisaalta jotakin sille vastakohtaista tarkoittavan ('ihmeellinen').

Otsikkonsa lupauksia eivät oikein täytä CORNELIUS HASSELBLATTIN ja NINA ZAJCEVAN artikkelit. Hasselblatt tutkii itämerensuomalaisten verbien lausemalleja. Mallin (*pattern*) käsite jää kuitenkin selittämättä. Tarkasteltaviksi valituista viidestä verbistä kaksi jäi myös vaille riittävää aineistoa, eikä muistakaan löytynyt etsittyä alkuperäistä lausemallia. Valittujen verbien deskriptio on sinänsä kuitenkin kiinnostavaa. Zajcevan vepsää käsittelevän artikkelin lukijalle jää epäselväksi, mitä otsikossa mainituilla kieliopin säännöillä ja poikkeuksilla ja niiden suhteella tarkoitetaan. Ne kytketään murrevaihteluun tavalla, jota on vaikea ymmärtää.

Englanninkielisenä (ynnä kaksi artikkelia saksaksi) ja Tarton fennougristikongressissa oman sektionsa saaneena *Facing*

*Finnic* on selvästi suunnattu myös kansainväliselle tutkijayhteisölle. Se tarkastelee tutkittavia kieliä ja ilmiöitä pyrkien tutkimusmenetelmien uudistamiseen ja monipuolistamiseen, mutta silti vanhalta pohjalta ponnistaen. Vireeltään kirja on myös emotionaalinen: siitä huokuu huoli ja toisaalta kiintymys sellaiseen, joka on valumassa käsistä mutta jolla olisi vielä sijansa tässä moniarvoisessa maailmassa. Tällä teoksella halutaan osoittaa, että tutkimuksen vaikutus kohteeseensa voi olla todellinen ja konkreettinen. Kohdistamalla huomiomme pieniin lähisukukieliimme voimme suorastaan edistää niiden säilymistä, kuten Sarhimaa artikkelinsa lopussa kertoo. Juuri ketkään muut kuin kielentutkijat eivät myöskään tule julkisesti puhumaan näiden kielten puolesta. ■

VESA KOIVISTO

Sähköposti: [vesa.koivisto@kotus.fi](mailto:vesa.koivisto@kotus.fi)

## IHANAT RUOHOMAAT — MAANTIETOA KAHDEN VUOSISADAN TAKAA

**Daniel Djurberg** *Geografia alkavillen Samuel Rinta-Nikkolalta*. Toimittanut Esko M. Laine. SKST 736. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1999. 301 s. ISBN 951-746-057-0.

**V**anhan kirjallisuuden päivillä Vammalassa heinäkuun alussa 1999 tehtiin kirjallisuudenhistoriaa ehkä enemmän kuin kirjanystävätkin ensimmältään havaitsivatkaan. Siellä nimittäin julkistettiin kirjana vanhan ruotsinkielisen maantieteen oppikirjan suomennos, joka oli valmistunut jo vuonna 1804, mutta jäänyt aikanaan painamatta. Vielä erikoisempaa on, että kirjan suomensi Etelä-Pohjanmaalla ilmajokelainen kyläräättäli Samuel Rinta-Nikkola. Nyt kirjaksi painettu suomennos pysäyttää ajattelemaan, kuinka tietoa on maapallolla vä-

litetty kautta vuosisatojen.

Nykylukijaa varten »Geografia» on toimitettu ja selitetty kiitettävän viitseliäästi. Teologian tohtori **ESKO M. LAINE** on kirjoittanut alkusanan lisäksi laajan katsauksen, jossa hän käsittelee maantieteen kehitystä 1700-luvun suosikkietiteeksi, Djurbergin elämänvaiheita ja tuotantoa sekä vielä Rinta-Nikkolaa ja hänen kääntäjätöitään. Laine on toimittanut myös varsinaisen suomennoksen jälkeen sijoitetun oppihistoriallisesti ansiokkaan, 39-sivuisen »Selitykset»-osaston, jossa on lähes 390 monitie-